

صحیفه سجادیه

صحیفه سجادیه که از آن به زبور آل محمد (علیهم‌السلام) و انجیل اهل بیت یاد می‌شود، از مهمترین و معتبرترین متون اسلامی بعد از قرآن کریم است. این کتاب ارزشمند مجموعه دعاهایی است که امام سجاد (علیه‌السلام) انشاء فرموده و به دست مبارک فرزندش امام باقر (علیه‌السلام) نگاشته شده است. در این جلسه امام جعفر صادق (علیه‌السلام) نیز حضور داشته اند.

فهرست مندرجات

- ۱ - آشنایی اجمالی با صحیفه سجادیه
 - ۱.۱ - امام سجاد و دعا
 - ۱.۲ - امام خمینی و صحیفه سجادیه
- ۲ - صحیفه سجادیه کامله
- ۳ - محتوای صحیفه سجادیه
 - ۳.۱ - فضائل عالی بشر در قالب دعا
 - ۳.۲ - تعلیم و تربیت در قالب دعا
- ۴ - نگارش و جمع‌آوری صحیفه سجادیه
 - ۴.۱ - نسخه‌های صحیفه سجادیه
 - ۴.۲ - اسناد صحیفه سجادیه
 - ۴.۲.۱ - مجلسی اول و ادعای تواتر
 - ۴.۲.۲ - خدشه در مستفیض و تواتر
 - ۴.۲.۳ - بلاغت دلیل انتساب
 - ۴.۳ - توصیف نسخه به کامله
- ۵ - متمم صحیفه سجادیه
- ۶ - شروح و ترجمه‌های صحیفه سجادیه
- ۷ - انس با صحیفه سجادیه
- ۸ - عناوین مرتبط
- ۹ - پانویس
- ۱۰ - منبع

آشنایی اجمالی با صحیفه سجادیه

دعا، پیوندی معنوی میان انسان و پروردگار است که اثر تربیتی و سازندگی مهمی در روح انسان دارد، از این رو دعا از دیدگاه اسلام از جایگاه خاصی برخوردار است.

← امام سجاد و دعا

امام سجاد (علیه‌السلام) در آن دوران اختناق، از سوی حاکمان اموی همواره تحت نظر بود و تمامی رفتار و آمد و شد حضرت را شدیداً تحت کنترل قرار می‌دادند و به تعریفی آن بزرگوار را خانه نشین کرده و در خانه ایشان را به روی شیعیان بسته بودند و نمی‌گذاشتند مردم به راحتی از معارف الهی امام (علیه‌السلام) استفاده نمایند. در این هنگامه دردآلود، امام سجاد (علیه‌السلام) تنها سلاح برنده و مؤثر خود در برابر سیل هجوم ظلم و تعدی و انحراف حاکمان وقت را دعا و مناجات دانسته و رسالت الهی و نورانی خود را در قالب دعا متبلور ساخت. بی شک تاثیر دعا در آن شرائط زمانی حتی از جهاد با شمشیر و نبرد با سلاح گرم مؤثرتر بود.

← امام خمینی و صحیفه سجادیه

حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) در وصیت نامه الهی - سیاسی خودشان از آن به عنوان **قرآن صاعد** یاد می‌کند و آن را **زبور آل محمد** می‌نامند و می‌فرمایند که ما مفتخریم که ادعیه حیات بخش که او را قرآن صاعد می‌خوانند از **نامه معصومین (علیهم‌السلام)** است.

[[۱]] امام خمینی، وصیت نامه امام خمینی، ص ۳.

این دعاها و مناجات‌ها به نام صحیفه سجادیه معروف است، و پس از [قرآن](#) و [نهج البلاغه](#) بزرگترین و غنی‌ترین گنجینه حقایق و معارف الهی به شمار می‌رود، به طوری که بزرگان شیعه آن را [اِختِ القَرآن](#)، [انجیل اهل بیت \(علیهم‌السلام\)](#) و زبور آل محمد (علیهم‌السلام) نامیده‌اند.
[۲] معالم العلماء، ابن شهر آشوب، ص ۱۳۵.

صحیفه سجادیه کامله

صحیفه سجادیه کامله، مجموعه‌ای از ۷۵ دعا و نیایش بوده است که امام سجاد (علیه‌السلام) املا نموده و [امام باقر \(علیه‌السلام\)](#) و برادرش [زید بن علی](#) آن را در دو نسخه نوشته‌اند. [متوکل بن هارون](#) - راوی اول صحیفه سجادیه موجود - می‌گوید: پس از سفر [حج](#)، [یحیی بن زید بن علی](#) را ملاقات کرده و او را از [جزن](#) و ناراحتی [امام صادق \(علیه‌السلام\)](#) نسبت به [شهادت](#) زید بن علی آگاه کردم و ضمناً بدو گفتم که امام صادق (علیه‌السلام) فرمود که یحیی نیز همانند پدرش کشته خواهد شد. پس از صحبت‌هایی (که در مقدمه صحیفه آمده است) یحیی مجموعه‌ای نفیس از ادعیه امام سجاد (علیه‌السلام) را که به خط جناب زید بوده است، به متوکل می‌سپرد تا پس از کشته شدن او به دست [بنی امیه](#) نیفتد. متوکل این مجموعه را به امام صادق (علیه‌السلام) عرضه کرده و با نوشته امام محمد باقر (علیه‌السلام) مقابله می‌کند و هیچ تفاوتی بین آنها نمی‌یابد. او از مجموعه ۷۵ دعای صحیفه، ۶۴ دعا را می‌نویسد که در مجموعه حاضر تنها ۵۴ دعای آن موجود است.

محتوای صحیفه سجادیه

صحیفه سجادیه به منزله یک [دائرة المعارف](#) علوم بشری است و آنچه انسان برای [سعادت](#) خود بدان نیاز دارد در آن یافت می‌شود که [اصول اعتقادات](#)، [احکام](#)، فروع دین و معارف توحیدی و عرفانی، اخلاقیات و مسائل اجتماعی و سیاسی از آن جمله‌اند.
اگر چه دعاها موجود در صحیفه به صورت راز و نیاز و نیایش مطرح گردیده ولی در درون آن‌ها شعله‌های سوزان آتش گداخته از سیاست و [تدبیر](#) است، حکمت‌هایی که اهل نظر را به فکر فروداشته و جرعه‌های عشق معنوی را در کام بینوایان نیازمند معنویت فرو برده و عشاق را به سوی وادی [عشق](#) سوزنده می‌کشاند.

← فضائل عالی بشر در قالب دعا

امام ضمن دعا و راز و نیاز، عالیترین معارف بشری و پربرترین فضائل عالی انسانی را که تنها نکته اتکای انقلابی اصیل اسلامی است و به صورت یکی از عمیق‌ترین آموزه‌های اجتماعی و اسلامی بیان می‌دارد و در اختیار طالبان و عاشقان آن معارف قرار می‌دهد. صحیفه سجادیه امام با ۵۴ عنوان بزرگ و جاودان نیایش که گستره آن دعاها از دوران طفولیت تا کهولت از بیماری تا دفع شر ستمگران جبار ابعاد زندگی [بشر](#) را در تمام مراحل فردی و اجتماعی فرا می‌گیرد و دعای [مکارم اخلاق](#) و دعای [پر بار عرفه](#) امام گنجینه بس نفیس و پرفیض از معارف و آموزش‌های اخلاقی، اجتماعی، سیاسی [اسلام](#) را تشکیل می‌دهد که هنوز روانشناسان و کاوشگران روح بشری به آسانی نمی‌توانند به لطافت و ظرافت و عمق آن دعاها پی ببرند.

← تعلیم و تربیت در قالب دعا

امام سجاد (علیه‌السلام) توجه کامل دارد که انقلابی بدون پشتوانه معنوی جز گروه باد و موج، جز مردم عاری از فضیلت و [دانش](#) و بینش اسلامی، را [تربیت](#) نمی‌کند به حدی که آنان به خود اجازه می‌دهند تا امام معصوم و پیشوای راستین را به شهامت برسانند و خاندان او را به [اسارت](#) بکشند، هر چند که او [امام حسین \(علیه‌السلام\)](#) نوه دختری [رسول اسلام](#) و نزدیکترین فرد به مقام شامخ [رسالت](#) و پایه گذار اسلام بوده باشد.
با توجه به این نیاز و مسئولیت است که ساعت پر قیمت امام مصروف [تعلیم](#) و [تهذیب](#)، و صرف [آموزش](#) و [پرورش](#) و سلختن زمینه‌های فکری و فرهنگی می‌گردد. هر چند در قالب دعا و در محتوا و شکل راز و نیاز بوده باشد، چون ضمن بررسی دعاها مشاهده می‌کنیم که این ادعیه نمی‌توانند دعای محض و تنها نیایش عادی طبق معیارهای معمولی عرف بوده باشند، بلکه در ضمن دعاها یک سلسله مسائل علمی و حساسترین مسائل حقوقی و روانی و تربیتی را بازگو می‌کند که بیانگر محتوای غنی و معارف والای این کتب ارزشمند است.

نگارش و جمع آوری صحیفه سجادیه

صحیفه سجادیه از معدود کتابهای نوشته شده در قرن اول هجری است و از ابتدا در بین [شیعیان](#) رواج داشته است. [شیخ مفید](#) (م ۴۱۳) در کتب [ارشاد](#)

[۳] شیخ مفید، الارشاد، ج ۲.

[خز از قمی](#) در کتب [کفایه الاثر](#)

[۴] خز از قمی، علی بن محمد، کفایه الاثر، ص.

و [شیخ طوسی](#) در دو کتب [فهرست](#) و [رجال](#) خود

[۵] شیخ طوسی، محمد بن الحسن، الفهرست، ص.

[۶] شیخ طوسی، محمد بن الحسن، رجال طوسی، ص.

و [نجاشی](#) در [کتب رجال](#) به این کتب اشاره کرده‌اند. [ابن شهر آشوب](#) آن را مشهور به زبور آل محمد (صلی‌الله‌علیه‌آله‌وسلم) و انجیل اهل بیت (علیهم‌السلام) خوانده است که حاکی از شهرت و مقبولیت کتب است. علاوه بر این، شیخ در کتب دعایی خود [مصباح المتهدج](#) - که قدیم‌ترین کتب دعایی موجود شیعه است - ۸ دعا از ادعیه صحیفه را نقل کرده است. [قطب راوندی](#) (م ۵۷۳) و [سید ابن طاووس](#) (م ۶۶۴) [شهبود اول](#) (م [کفمی](#)) (م) و دیگران نیز ادعیه صحیفه سجادیه را در کتابهای خود آورده‌اند.

[۷] مجله علوم الحدیث، ش ۳.

← نسخه های صحیفه سجادیه

صحیفه از پر نسخه‌ترین کتابهای حدیثی است. نسخه‌های خطی این کتب در ایران بیش از سه هزار نسخه است اگر چه بسیاری از این نسخ، برگرفته از نسخه [مجلسی اول](#)

(رحمه‌الله‌علیه) است و بدین سبب این نسخه‌ها تفاوت چندانی با هم ندارند. نسخه موجود در کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی که در سال ۶۹۵ قمری نوشته شده است از قدیم‌ترین نسخه هاست. نسخه شهید اول نیز از مشهورترین نسخه‌های صحیفه است که بسیاری از علماء با آن نسخه خود را تصحیح کرده‌اند.

← اسناد صحیفه سجادیه

در بلب [سند](#) (و یا اسناد) صحیفه سجادیه مباحث گوناگونی مطرح شده است.

← مجلسی اول و ادعای تواتر

مرحوم مجلسی اول تعداد طریق خود به صحیفه را بیش از ۶۵۰ هزار طریق می‌داند [\[۸\]](#) مجلسی، محب‌باقر، بحار الانوار، ج ۱۱۰، ص ۶۱. و به همین سبب بسیاری از علماء کتب صحیفه را [مستفیض](#) و [تواتر](#) خوانده‌اند.

← خدشه در مستفیض و تواتر

در مقابل، عده‌ای به واسطه عدم توثیق صریح [عمیر بن متوکل](#) و پدرش (که راوی اول صحیفه است) به سند مشهور صحیفه اشکال کرده‌اند.

[\[۹\]](#) خوئی، سید ابوالقاسم، معجم رجال الحدیث، ج ۱۴، ص ۱۸۷.

[\[۱۰\]](#) امام خمینی، المکاسب المحرمه، ج ۱، ص ۳۲۰.

می‌توان گفت: ادعای استفاضه و تواتر برای کتب صحیفه پذیرفته نیست. زیرا اگر چه در طبقات پایین سند، معمولاً افراد متفاوتی وجود دارند، ولی در طبقات بالا و اولیه، شرط استفاضه و تواتر وجود ندارد و در نهایت برای اتصال به [معصوم \(علیه‌السلام\)](#) به یک نفر منتهی می‌گردد. [مرحوم مشکلت](#) در مقدمه خود بر صحیفه دلایلی را بر [وثوق](#) نسبی راویان اول و [شهرت](#) و مقبولیت کتب آورده و می‌نویسد:

[ابن داود](#)، [متوکل عمیر](#) را در بلب موثقین ذکر کرده است، بنابراین او را نمی‌توان مجهول شمرد. [مشایخ اجازه](#) و برگزیدگان شیعه، صحیفه را به عنوان ورود خوانده و اجازه نقل آن را به دیگران داده و بر آن اعتماد کرده‌اند. اتفاق شیعیان بر این کتب به ضمیمه قرآن پیشین مقبولیت کتب و در نتیجه راوی اول آن را اثبات می‌کند. علاوه بر طریق مشهور، طریق دیگری در نقل این کتب وجود دارد همانند طریق شیخ و نجاشی و یا طریق [امیر ماجد بن جمال الدین](#).

[\[۱۱\]](#) مجلسی، محب‌باقر، بحار الانوار، ج ۱۱۰، ص ۹۵-۹۷.

← بلاغت دلیل انتساب

[فصاحت](#) و [بلاغت](#) صحیفه و اشتمال آن بر علوم و معارف الهی قرینه مهم دیگری است که انتساب آن به مقام [امامت](#) را تایید می‌کند. مرحوم [وحید بهبهانی](#) در بین مصادیق روایاتی که قوت متن آن به انتساب به ائمه (علیهم‌السلام) گواهی می‌دهد از صحیفه سجادیه نام برده است.

[\[۱۲\]](#) بهبهانی، وحید، فوائد الوحید البهبهانی، ص ۶۰.

[آیت‌الله بروجردی](#) نیز همین دلیل را اقله کرده و گفته‌اند: و لا یخفی ان کون الصحیفه من الامام (علیه‌السلام) من البدیهیات و هی زبور آل محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) یشهد بئذک اسلوبها و نظمها و مضامینها التي یلوح منها آثار الاعجاز؛

[\[۱۳\]](#) طباطبایی بروجردی، سید حسین، البدر الزاهر، ص ۲۵.

مقبولیت عمومی صحیفه در نزد علماء شیعه و نقل ادعیه و انتساب مسلم آن به امام سجاد (علیه‌السلام) اعتماد به این کتب را افزون می‌کند.

[\[۱۴\]](#) مجله علوم الحدیث، شماره ۳، ص ۲۸-۳۱.

مقاله بلند و عالمانه مرحوم مشکلت در سال ۱۳۶۰ قمری و به ضمیمه مقاله [آیت‌الله نجفی مرعشی](#) و در مقدمه صحیفه منتشر شده است. هر دو مقاله در مجله علوم حدیث (عربی) شماره ۳ ص ۲۴-۵۱ آمده است، امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) نیز علو مضمون و فصاحت و بلاغت و مقبولیت در نزد اصحاب امامیه را موجب وثوق اجمالی کتب می‌شمارند.

[\[۱۵\]](#) امام خمینی، المکاسب المحرمه، ج ۱، ص ۳۲۰.

ایشان همچنین در وصیتنامه خود صحیفه سجادیه را از افتخارات شیعه شمرده‌اند.

← توصیف نسخه به کامله

در باره توصیف نسخه مشهور صحیفه سجادیه به «کامله» وجوه گوناگونی ذکر شده است. یک نظریه آن است که نسخه‌های مختلف صحیفه ناقص تر از این نسخه بوده است و بدین جهت این نسخه را «کامله» نام نهاده‌اند. اگر چه ۲۱ دعا از ۷۵ دعا را فاقد است.

[\[۱۶\]](#) امام خمینی، المکاسب المحرمه، ج ۱، ص ۳۲۰.

استاد حسینی جلالی معتقد است که در مصادر کهن به این کتب نام کامل یا کامله اطلاق می‌شده است و صحیفه نامین یا صحیفه کامله نامین آن در زمانهای بعد بوده است.

[\[۱۷\]](#) حسینی جلالی، محمد حسین، در اسه حول الصحیفه، ص ۱۴.

متم صحیفه سجادیه

ادعیه امام سجاد (علیه‌السلام) بسیار بیشتر از صحیفه سجادیه مشهور بوده است. بدین جهت بعضی از علماء با تالیف متم صحیفه سجادیه، دیگر دعاهای امام سجاد (علیه‌السلام) را جمع آوری کرده‌اند که اجمالاً بدانها اشاره می‌کنیم:

- الف. **الصحیفه الثانیه:** تالیف **حُر عاملی** (م ۱۱۰۴) صاحب **وسایل الشیعه**. این کتاب ۶۵ دعا را آورده است.
- ب. **الصحیفه الثالثه:** تالیف **میرزا عبدالله افندی**، ۵۳ دعا را ذکر کرده است.
- ج. **الصحیفه الرابعه:** تالیف **میرزا حسین نوری**، ۷۷ دعا، - به غیر از کتابهای پیشین - را نقل نموده است.
- د. **الصحیفه الخامسه:** تالیف **علامه سید محسن امین** (مؤلف کتاب **اعیان الشیعه**)، این کتاب ۱۸۲ دعا را که مجموع صحیفه ثالثه و رابعه و اضافی دیگر است را آورده است.

شروح و ترجمه‌های صحیفه سجادیه

شرح و حاشیه: صحیفه سجادیه، شروح و حواشی متعدد و متنوعی دارد که مشخصات بسیاری از آنها در کتاب **الذریعه** آمده است. اولین شرح در دسترس، شرح کفعمی (م ۹۰۵ قمری و صاحب کتاب **بلد الامین و مصباح**) است. در کتاب **حیات الامام زین العابدین** ۶۸ شرح صحیفه نام برده شده‌اند (ص ۳۸۶-۳۹۳) مشهورترین شرح صحیفه، کتاب ریاض السالکین تالیف سید علیخان مدنی است که در ۷ جلد به چاپ رسیده است. **شیخ بهایی** نیز شرح زیبایی بر صحیفه داشته است که تنها ۲ دعای آن به چاپ رسیده و حاکی از وسعت علم ایشان است.

در سالهای اخیر نیز شرحی ۷ جلدی به زبان فارسی و با نام «**چهار عاشقان**» به قلم حجت الاسلام حسین انصاریان منتشر شده است. صحیفه سجادیه، چابهای متعددی دارد که از جهت متن تفاوت چندانی با هم ندارند. مشهورترین آنها، ترجمه و شرح علیقی فیض الاسلام و دیگری چپ معاونت فرهنگی سفارت ایران در سوریه است که معجم موضوعی و معجم لغوی نیز در آخر آن آمده است.

ترجمه‌های صحیفه نیز متعدد و متنوع است. فیض الاسلام، الهی قمشه‌ای، صدر بلاغی عمادزاده، داریوش شاهین، جواد فاضل، محسن غروین، حسین انصاریان، عبدالمحمد آیتی، محمد مهدی فولادوند، امامی و آشتیانی، شیروانی و... از جمله کسانی هستند که نام خود را در عنوان مترجمین صحیفه ثبت نموده‌اند.

انس با صحیفه سجادیه

صحیفه سجادیه همچون **قرآن** و **نهج البلاغه**، کتاب همراه است، یعنی همیشه و در تمامی لحظات انسان می‌تواند با آن مانوس باشد.

اگر از منظر زمان بررسی کنیم متوجه مطابقت ادعیه آن با لحظات زندگی خواهیم شد. مثلاً دعایی که هر **شب** خوانده می‌شود (دعائه بعد صلاه اللیل) و دعائی که در آغاز و انجام روز بهتر است خوانده شود (دعائه عند الصباح و المساء) و یا دعای هفته (دعائه فی یوم الاضحی و الجمعه) و دعای ماه (عند رویه الهلال) و یک روز در سال (فی یوم عرفه - لدخول رمضان - لوداع رمضان) یوم الاضحی و...).

اگر از زاویه حالات انسانی نظر کنیم دعاهایی چون **عند النده**، فی الاستکفاء، فی الطامت، فی المعونه علی قضاء الدین، عند المرض، للشکر و العافیه، لدفع الهموم و... خواهیم دید. علاوه بر آن آداب دعا کردن نیز در ضمن ادعیه آموزش داده می‌شود، مثلاً **تحمید و تمجید و تسبیح** خداوند در ابتدای دعا، **صلوات** بر پیامبر و **اهل بیت (علیهم السلام)**، اعتراف به گناهان و **توبه** از آنها، **تضرع** داشتن و دعا کردن برای دیگران و... که از آداب دعا کردن دانسته شده‌اند در صحیفه به نحو کارگاهی آموزش داده می‌شود.

انس با صحیفه است که دعا مخ العباده خود را نمایان می‌کند و با صحیفه است که **عبادت و معرفت** یکدیگر را هم پوشانی می‌کنند.

صحیفه سجادیه برای خواندن و حتی یاد گرفتن نیست، صحیفه کتاب زمزمه است، لوح عشق است و نمایانگر حالت نیایش و نیایشگر و نشانگر «زیباترین روح پرستنده» است. این بود زوایائی کوتاه از صحیفه سجادیه که با توجه به بنای اختصار در این نوشتار، به همین مقدار بسنده می‌نمایم.

امید آن که توفیق بهره مندی و انس هر چه بیشتر با صحیفه سجادیه را پیدا نموده و در **عمل** بتوانیم غبار مهجوریت را از چهره آن بزداییم. انشاء الله.

عناوین مرتبط

[ترجمه‌های صحیفه سجادیه؛ دعاهای صحیفه سجادیه؛ ترجمه و شرح صحیفه سجادیه فیض الاسلام \(کتاب\)](#)

پانویس

۱. [↑](#) امام خمینی، وصیت نامه امام خمینی، ص ۳.
۲. [↑](#) معالم العلماء، این شهر آشوب، ص ۱۳۵.
۳. [↑](#) شیخ مفید، الارشاد، ج ۲.
۴. [↑](#) خزاز قمی، علی بن محمد، کفایه الاثر، ص.
۵. [↑](#) شیخ طوسی، محمد بن الحسن، الفهرست، ص.
۶. [↑](#) شیخ طوسی، محمد بن الحسن، رجال طوسی، ص.
۷. [↑](#) مجله علوم الحدیث، ش ۳.
۸. [↑](#) مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۱۱۰، ص ۶۱.
۹. [↑](#) **خونی، سید ابوالقاسم، معجز رجال الحدیث، ج ۱۴، ص ۱۸۷.**
۱۰. [↑](#) **امام خمینی، المکاسب المحرمه، ج ۱، ص ۳۲۰.**
۱۱. [↑](#) مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۱۱۰، ص ۹۵-۹۷.
۱۲. [↑](#) بهبهانی، وحید، فوائد الوحید البهبهانی، ص ۶۰.
۱۳. [↑](#) طباطبائی بروجردی، سید حسین، البدر الزاهر، ص ۲۵.
۱۴. [↑](#) مجله علوم الحدیث، شماره ۳، ص ۲۸-۳۱.
۱۵. [↑](#) **امام خمینی، المکاسب المحرمه، ج ۱، ص ۳۲۰.**
۱۶. [↑](#) **امام خمینی، المکاسب المحرمه، ج ۱، ص ۳۲۰.**
۱۷. [↑](#) حسینی جلالی، محمد حسین، در اسه حول الصحیفه، ص ۱۴.

سایت اندیشه قم، برگرفته از مقاله «آشنایی اجمالی با صحیفه سجادیه»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۴/۱۲/۱۷.

رده‌های این صفحه: [دعا](#) | [صحیفه سجادیه](#) | [کتاب شناسی](#) | [کتاب‌های امام سجاد](#) | [کتاب دعا](#)